

343.982:343.51

FALSIFIKOVANJE NOVCA (OTRKIVANJE I VEŠTAČENJE)

Doc dr. Enver Međedović*

Apstrakt

Falsifikovanje novca je prateća pojava štampanja originalnog novca, smatra se da u svijetu uvijek ima jedan mali procenat falsifikovanog novca u prometu.

U ovom radu su predstavljene osnovne karakteristike novca, načini falsifikovanja papirnog i kovanog novca, kao i metodi njegovog otkrivanja i veštačenja.

Ključne riječi: Novac, falsifikovanje, otkrivanje, veštačenje.

Uvod

Razni oblici falsifikovanja se u svijetu pojavljuju veoma davno i datiraju od prilike od kada postoje i prvi dokumenti pisani rukom kojima se stiču ili gube neka prava, kao i od momenta nastanka prvog novca, kako metalnog tako i papirnog¹. Samo pitanje falsifikata se prvi put pominje 300-te godine prije nove ere u Zakonu Cara Konstantina gdje se navodi: „U slučaju da se postavi pitanje da li neki dokumenat predstavlja falsifikat treba preduzeti oštru istragu vršeći dokaze navodima, svjedocima, upoređivanjem rukopisa i svim ostalim sredstvima dokazivane istrage”.

Srbija, u doba Prvog i Drugog ustanka nije imala svoju novčanu monetu². Međutim, danas razlikujemo papirni i metalni novac. Naravno, mnogo veći značaj

* Docent Departmana za pravne nauke, Univerziteta u Novom Pazaru, e.medjedovic@uninp.edu.rs.

¹ Zlatan novac je korišćen u deset raznih oblika: dukat cesarski, dukat francuski, dukat papin, mahmudija cela, meka, rušpa, altilik, holandez nazvan i „badžaklija”, španski i portugalski zlatnik. Srebrni novac je bio u prometu u 20 raznih oblika, od kojih je bilo čak 14 vrsta talira: krstaš, slepak, orlaš, direklija, adlija - stara i nova, funduk, stambol, jermiluk - stari i novi, irišnluk, drahma grčka, francuski talir, cezar ili tunus i talir misirac. Od srebrnog novca u upotrebi su bili još i stara rublja, forinta od 100 krajcara, cvajcik zdrav, pa bušen, zatim urubija, juzluk, ičiluk, bešluk, etmišluk, doksanluk, altluk, stoparac i pulja dubrovačka. Bakarni novac je bio na usluzi u pet oblika: groščić, groš, marjaš srednji ili petak, marjaš veliki kaurski i nizančić. Da bi se u trgovinskom prometu, kao i pri plaćanju poreza, tačno znala vrednost svakog tuđeg novca, knjaz Miloš je propisivao novčane tarife izražene u groševima, koji su bili zvanična srpska novčana jedinica. Tek pred kraj druge vlade Mihaila Obrenovića, po ugledu na francuski franak, skovani su prvi srpski novci - dinarskog sistema - a to su bile samo tri vrste krajcara, od 10, 5 i 2 pare, sastavljene od bakarno-bronzane legure, sa likom vladara na njima, ukupno 734.737 komada (Kasnije dolazi do dinara kao jedne valute i on je naravno bio napadan falsifikatima)., Aleksić, Ž.: Veštačenje falsifikata dokumenata, rukopisa i novca, Beograd, 1996, str. 7.

² U njoj je trgovinski promet, više od 70 godina, vršen raznovrsnim stranim zlatnim, srebrnim i bakarnim novcem, u različitim oblicima i apoenima. Jedan hroničar tog vremena to stanje je nazvao pravom zbrkom. U tadašnjoj Srbiji u upotrebi su bile čak 43 monete, iz gotovo svih evropskih država.

ima papirni novac pa se za njegovu zaštitu primjenjuju posebne mjere. Različite države primjenjuju različite načine zaštite novca. Najčešće mjere zaštite jesu: korišćenje specijalne hartije, način štampanja, boja novčanica, vodeni znak, izuzetno komplikovan crtež, fluorescentne komponente u hartiji, ugradnja specijalne zaštitne niti itd. Kada saglademo neke od stranih novčanica (evropski Euro, švajcarski Franak, američki Dolar), nemoguće je navesti sve mjere zaštite koje se koriste pri izradi papirnatih novčanica.

Zbog velike vrijednosti na udaru falsifikatora su gotovo uvijek papirnatih novčanice, i to uglavnom novčanice veće vrijednosti (kod nas novčanice od 500, 1000 i 5000 dinara). Međutim, kada se radi o falsifikovanju na globalnom nivou, možemo slobodno reći da su falsifikovanju, najčešće, podložne novčanice zemalja kod kojih su oscilacije u vrijednosti najmanje, kao što su evropski euro, američki dolar, švajcarski franak itd. Falsifikatori su ranije primjenjivali dvije vrste falsifikovanja: ručno i mašinsko. Ručno falsifikovanje su vršili talentovani pojedinci koji precrtavanjem sa originala mogu da naprave novčanicu koja u glavnim karakteristikama samo liči na original, kada postoji i najmanja sumnja da je u pitanju falsifikat to može lako da se utvrdi, ali sa obzirom da danas postoje jednostavni načini za provjeru ispravnosti novčanica onda se ovakva i metoda uglavnom ne primjenjuje. Mašinski način falsifikovanja se vrši raznim tehnikama i tehnologijama, a od kvaliteta štampe i papira zavisi i kvalitet falsifikata. Još jedan način falsifikovanja ima veliku primjenu - korišćenje kolor foto-kopir aparata.

Ako se osvrnemo na otkrivanje falsifikata, možemo konstatovati da kod grubih falsifikata koji se prave na neodgovarajućoj hartiji bez zaštitnih znakova falsifikat se može veoma lako otkriti. Međutim, kod stručnih falsifikata, kojih je sve više, prepoznavanje falsifikata mora da se prepusti stručnom licu. U Srbiji jedino merodavno mišljenje, odnosno veštačenje novčanica obavlja Zavod za izradu novčanica u Beogradu, tj. Topčider, a osim ovog zavoda otkrivanje falsifikovanih novčanica vrše posebno obučena lica koja rade u bankama, mada i savremeni aparati za provjeru ispravnosti novčanica dosta precizno mogu utvrditi da li se radi o originalu ili falsifikatu.

Pojam i karakteristike falsifikovanja novca

Ranija istraživanja pokazuju da su Kinezi pravili prvi novac koji su stavili u opticaj (1100 godina prije nove ere) i da su Grci i Rimljani imali sopstveni novac. Prve novčanice štampali su Kinezi u XII vijeku, a prve evropske novčanice štampala je Švedska 1656. godine. Nakon Švedske usledilo je štampanje novčanica u Engleskoj 1694. godine, pa potom u Francuskoj 1716. godine. U našoj zemlji, za vrijeme cara Dušana, posebna pažnja posvećena je falsifikovanju novca, pri čemu su bile predviđene i veoma drastične kazne. Tako je u Dušanovom zakoniku u članu 168. bilo predviđeno: „Zlatara po župama u zemlji carevoj nigdje da nije osim u trgovini gde je postavio car novac kovati. „Dušanov zakonik u članu 169. sadrži sledeću odredbu: „Ako se nađe zlatar u gradu, kujući novac tajno, da se zlatar

sažeže, i grad da plati globu što reče car. Ako se nađe u selu, da se to selo raspe, a zlatar da se sažeže."

Sama pojava falsifikovanja novca je veoma stara, ali je tehnika falsifikovanja dostigla zavidan stepen usavršenosti tek u naše vrijeme. Kada se falsifikovanje vrši u velikim razmjerama, može se negativno odraziti na ekonomski sistem pojedinih zemalja, izazivajući poremećaje u monetarnoj politici. Činjenica je da se uz novac, čim je počeo da funkcioniše kao sredstvo plaćanja, pojavio i problem njegovog falsifikovanja, bez obzira na mogućnost korišćenja raspoložive tehnike, od koje je i zavisila uspješnost falsifikata.

U zavisnosti koja se bavi falsifikovanjem novca, osnovni motivi i ciljevi su ekonomske³ i političke prirode⁴. Kako osnovano ističe S. Mirašević⁵ falsifikovanje je vrlo unosan posao. jer se interes nalazi u razlici između truda proizvodnje i dobiti koja se postiže stavljanjem falsifikovanog novca u opticaj.

Poslije II svjetskog rata, naročito u vrijeme lokalnih ratova, kada su velike sile ostvarivale svoje ciljeve, dolazilo je do pojave falsifikovanja novca u te svrhe, npr., Laos i Izrael. U Srbiji je bilo falsifikata novca i ranije, ali je poslije Drugog svjetskog rata izraženija pojava falsifikovanih novčanica i domaće i strane valute. U poslijeratnom periodu falsifikovanje novčanica uglavnom se vršilo iz političkih motiva i sve su uglavnom falsifikovane u inostranstvu, pa potom tajnim kanalima ubacivane u našu zemlju. U raznim periodima bilo je u priličnoj mjeri i uspješnih falsifikata novčanica u raznim apoenima (novčanice od 50.00 dinara u Belgiji, od 500,00 dinara u Nemačkoj, od 500,00 dinara u Italiji, karakteristična po tome što je umesto Crna Gora napisano Crma Gora), kao i falsifikovanje novčanica u iznodu od (500 000 dinara i 2 000 000 dinara), koje su iz Austrije u tadašnju Jugoslaviju unosili austrijski državljani, koji su otkriveni i lišeni slobode. U međuvremenu je bilo i pokušaja falsifikovanja novčanica u Jugoslaviji, ali su ovi slučajevi uglavnom otkrivani, što potvrđuje i falsifikovanje iz prve serije novčanica u apoenu od 10 novih dinara. Ove novčanice nisu imale odgovarajuću zaštitu, jer su izrađene na nedovoljno kvalitetnoj hartiji i u ofset štampi. Falsifikovane novčanice u apoenima od 10 dinara, koje su prije izvesnog vremena iz Bugarske ubačene u našu zemlju, razlikovale su se od originalnih po svetlijoj boji, po natpisu „falsifikovanje se kažnjava" koje je bilo zagasitije boje i po tome što su svi serijski brojevi počinjali sa „AF 523".Novčanice koje se u našoj zemlji nalaze u opticaju u apoenima od 10, 20,

³ Ekonomski interes je vidan jer je zarada očigledna u odnosu na uloženi rad i sredstva, bez obzira na rizik i opasnost da ta kriminalna delatnost bude otkrivena

⁴ Određeni politički ciljevi takođe su ostvareni falsifikovanim novcem, najčešće od strane određene države, kako bi se u nekoj drugoj državi izazvao ekonomski haos i poremećaj u osnovnim privrednim delatnostima, što bi se u političkom smislu reflektovalo na promenu kursa unutrašnje i spoljne politike. Falsifikovanje novčanica iz političkih pobuda postojalo je za vreme Francuske revolucije, u periodu vladavine Napoleona (falsifikovan novac Engleske i Rusije), u toku Građanskog rata u Americi (falsifikovan novac Juga od strane Severa), kao i za vreme Prvog svjetskog rata (Englezi i Mađari). Najveći broj falsifikovanog novca bio je u opticaju za vreme Drugog svjetskog rata zbog političkih ciljeva. Rusi su falsifikovali poljski novac, Englezi novčanice Iraka, SAD novčanice Filipina i dr., ali je najkarakterističniji primer falsifikovanja novca od strane Nemačke, s ciljem ekonomskog slabljenja i privrednog poremećaja zemalja saveznica. Na najvećem udaru bila je engleska valuta, a prema podacima koje iznosi J. Nepote⁴ procene ukazuju da je bilo falsifikovano oko 134 600 000 funti sterlinga.

⁵ Mirašević, Falsifikovanje USA dalara, 13. maj, SSUP, Beograd, br. 1/84, str. 55.

50, 100, 200, 500 i 1000 dinara izrađene su od kvalitetne hartije sa svim ugrađenim elementima, a pre svega dubokom reljefnom štamptom, vodenim žigom, i luminescentnom sigurnosnom niti.

U krivičnom Zakoniku Republike Srbije u glavi dvadeset drugoj, u okviru krivičnih dela iz oblasti protiv privrede je određeno falsifikovanje novca, tj. u član 223 u stavu jedan stoji da ko napravi lažan novac u namjeri da ga stavi u opticaj kao pravi ili ko u istoj namjeri preinači pravi novac, kazniće se zatvorom od dve do dvanaest godina i novčanom kaznom. U stavu je određeno da ko pribavlja lažan novac u namjeri da ga stavi u opticaj kao pravi ili ko lažan novac stavlja u opticaj, kazniće se zatvorom od jedne do deset godina i novčanom kaznom. Stavom tri se ukazuje na velike iznose, tako da ako je delom iz st. 1. i 2. ovog člana napravljen, preinačen, stavljen u promet ili pribavljen lažan novac u iznosu koji prelazi milion i petsto hiljada dinara, odnosno odgovarajući iznos u stranom novcu, učinilac će se kazniti zatvorom od pet do petnaest godina i novčanom kaznom. Stav četiri, ko lažan novac koji je primio kao pravi, pa saznajući da je lažan, stavi u opticaj ili ko zna da je načinjen lažan novac ili da je lažan novac stavljen u opticaj, pa to ne prijavi, kazniće se novčanom kaznom ili zatvorom do tri godine.⁶ I na kraju, stavom šest je određeno da će se lažan novac oduzeti.⁷

Organizacija i način falsifikovanja

Nije moguće uspješno otkriti falsifikovan novac i lica koja su pojedinačno, grupno ili organizovano učestvovala u pravljenju lažnog novca, ako se prethodno ne znaju oblici organizovanja i metodi falsifikovanja novca, kao i načini njihovog rasturanja.

Polazeći od činjenice da falsifikovanje novca i njegovo rasturanje donosi zavidnu dobit, logično je što se oni koji se bave ovom kriminalnom delatnošću stalno organizacijski i tehnički usavršavaju i u metode falsifikovanja ugrađuju najnovije naučne i tehničke izume. U sklopu savremenog kriminaliteta logično je pretpostaviti da ima i profesionalnih učinilaca koji se bave falsifikovanjem novca, a koji se organizuju kroz razne asocijacije koje imaju svog organizatora, finansijera, stručna lica, sredstva i tehniku. Mesta gde se novčanice falsifikuju biraju se sa

⁶ Više o krivičnom delu falsifikovanja novca videti u Ivanović, R. A., Krivično-pravni i kriminalistički aspekt krivičnog dela falsifikovanja novca, Univerzitetska hronika vol 3, br. 3 – Naučni časopis Univerziteta u Travniku, Travnik, 2010, str. 99-104.

⁷ Za postojanje krivičnog dela falsifikovanja novca dovoljno je da je lažan novac pribavljen u nameri da se stavi u opticaj kao pravi. Tako da u jednom sudskom postupku za krivično delo falsifikovanja novca iz obrazloženja stoji: Prvostepenom presudom oglašen je krivim optuženi zbog izvršenja krivičnog dela falsifikovanja novca i osuđen na kaznu zatvora. U žalbi branioca ističe se da je prvostepeni sud povredio Krivični zakon, jer lažni novac nije stavljen u opticaj, već je prilikom kontrole od strane policije, kod optuženog novac pronađen. Po oceni Vrhovnog suda, pravilno je postupio prvostepeni sud, kada je našao da se u radnjama optuženog stiču sva bitna obeležja napred navedenog krivičnog dela, jer je optuženi došao u posed lažnog novca sa namerom da se on stavi u opticaj, a na način što je ovaj novac poneo sa sobom, stavivši ga u garderobu, u nameri da ga prenese preko granice i u nameri da ga tamo stavi u opticaj, te Vrhovni sud nalazi, da su navodi žalbe zbog povrede Krivičnog zakona neosnovani. (Presuda Vrhovnog suda Srbije, Kž.I.br.379/03 od 25.09.2003.godine i presuda Okružnog suda u Beogradu, K.br.550/02 od 29.10.2002.godine).

posebno pažnjom i čuvaju u tajnosti da bi se, nakon proizvodnje određene količine falsifikovanog novca, sklonile mašine i drugi predmeti i tragovi, a gotov falsifikovani novac smestio u posebna skladišta, odakle se dalje distribuira neposrednim korisnicima. Organizovan pristup u falsifikovanju novca, sa vremenskim i prostorno odvojenim fazama i ljudima koji u njima rade, najopasniji je i veoma se teško otkriva, a prema nekim procjenama više od 3/4 falsifikovanog novca proizvod je ovakve organizovane djelatnosti.

Osim kriminalnih organizacija, postoje i pojedinci koji se bave pravljenjem falsifikovanog novca i njegovim rasturanjem, kao i pojedine grupe u kojima je jedno lice inicijator njenog okupljanja i koja u svom sastavu mora da ima i stručno lice koje zna da pravi lažni novac. Osim organizovanja procesa proizvodnje, odnosno pojedinačnog ili grupnog pravljenja lažnih novčanica, bitna je i distribucija, odnosno organizovanje rasturanja falsifikovanog novca u opticaj.

Falsifikovanje novca podrazumijeva izradu lažnog metalnog i papirnog novca, odnosno novčanica. Imajući u vidu činjenicu da je danas metalni novac izrađen u apoenima manje nominalne vrednosti, to je i njegovo falsifikovanje sasvim retka pojava, jer traži ulaganje, a ne donosi adekvatnu zaradu.

Metalni novac je jednostavniji za falsifikovanje. Taj posao obavlja se livenjem, kovanjem i galvanoplastikom. Falsifikovanje livenjem je prilično jednostavan način i ima dosta uočljivih nedostataka koji omogućavaju njegovo razlikovanje od originala (nedovoljno oštar reljef, loše ivice, slova i figure bez dovoljne oštine, veličina, debljina, boja, pa i težina razlikuju se i odstupaju od originala). Metod kovanja kao način falsifikovanja metalnog novca je precizniji, naročito jasnoći reljefa, mada i on ostavlja određene nedostatke, posebno u boji i ivicama, a mogu se ispoljiti i razlike u veličini i težini novčanice. Galvanoplastika se kao način falsifikovanja metalnog novca ređe koristi, s obzirom na to da je njena suština u prevlačenju preko pravog novca tankog sloja neke druge materije, s ciljem dobijanja novčanice veće vrednosti, potreban i određen stepen stručnosti. Razlike se, takođe ispoljavaju u težini, veličini i boji, a usled upotrebe naneti sloj se skida pa je razlika u boji sasvim vidna.

Falsifikovanje papirnog novca, tj. novčanica je složeniji i teži postupak i zavisi od načina na koji se vrši, s obzirom na to da je pojavom laserskih kolor-kopir mašina omogućeno da i lice bez određenog stručnog znanja može falsifikovati novčanice u većoj količini. Osnovni načini falsifikovanja novčanica su:

- ručno;
- mašinski;
- fotokoniranjem originalnih novčanica.

Novčanice se mogu ručno falsifikovati u sljedećim oblicima:

- precrtavanjem, koje se sastoji u ručnoj izradi falsifikovane novčanice na osnovu originalne, odnosno ručno kopiranje originala. Ovako izrađena falsifikovana novčanica ima dosta nedostataka koji se izražavaju u vidu nepreciznosti pojedinih delova crteža ili slova i zahtjeva izuzetnu obdarenost lica za crtanje i sposobnost za

reprodukcije. Retki su slučajevi da falsifikat bude uspješan, mada je bilo takvih slučajeva u praksi.

Jedan falsifikator izrađivao je papirne dolarske novčanice crtanjem prostom rukom na posebno pripremljenom papiru. Radio je to tako vešto i uspješno da je falsifikat potpuno odgovarao originalu. Ustanova koja je veštačila falsifikovanu novčanicu dala je mišljenje da je falsifikat izvršen štampanjem. U postupku policijske delatnosti falsifikator je otkriven, ali je negirao da je falsifikat urađen štampanjem i uporno je tvrdio da je to uradio crtanjem, dok su i nakon takve njegove izjave, veštaci koji su vršili veštačenje ostali pri prvobitnom mišljenju, tvrdeći da falsifikator govori neistinu. Na ponovnom veštačenju falsifikator je pristao da pred veštacima ručno-precrtavanjem izradi falsifikat novčanice. Na osnovu takvog postupka veštaci su promenili mišljenje i konstatovali da je falsifikator dolarske novčanice falsifikovao crtanjem, a ne štampanjem;

- preinačenjem originalne novčanice sa nižim apoenima u više apoene, što se uglavnom postiže radiranjem i hemijskim brisanjem brojeva i ucrtavanjem većih brojeva, ili umetanjem većih brojeva sa falsifikovanih novčanica, s ciljem povećanja nominalne vrednosti novčanice. I kod ovog načina nužno je posedovanje određenih znanja, sposobnosti i veština, ali se detaljnom analizom može uočiti falsifikat

- prepravljanje nevažećih novčanica ili novčanica koje su povučene iz optičaja retko je prisutan način falsifikovanja i kod njega je nužno da nevažeće ili povučene novčanice imaju sličnosti sa novčanicama koje su u optičaju;

- skraćivanje originalnih novčanica se takođe retko koristi kao način falsifikovanja i radi se o grubljem falsifikatu, jer su nove novčanice (falsifikovane) za 5-6 mm kraće, a spojeni dijelovi novčanica ne pokazuju celinu crteža.

Falsifikovanje novčanica mašinskim putem, odnosno štampanjem pored znanja i veštine. zahteva određenu tehničku spremljenost, što se najčešće postiže korišćenjem odgovarajućih mašina u postojećim štamparijama, gdje su i zaposleni ljudi koji uglavnom i raspolažu određenim fondom štamparskog znanja i stručnosti da mogu štampanjem izraditi i falsifikovanu novčanicu. Osim toga, organizatori i finansijeri pribegavaju nabavci sopstvenih mašina i drugih sredstava i opreme nužnih za izradu falsifikovanih novčanica. U nemogućnosti da dođu do specijalnih mašina za izradu novčanica, falsifikatori najčešće koriste mašine za štampu u ofset tehnici, jer su dostupne i omogućuju relativno dobru reprodukciju boje. Međutim, štampa u ofset tehnici ima određene karakteristike i sličnosti sa ravnom štampom, ali se ipak razlikuje jer ne predstavlja direktno skidanje slike sa klišea, već se otisak na novčanicu prenosi pomoću posebnog valjka. Kod ravne štampe radi se o štampanju pomoću ravne ploče i za razliku od duboke i visoke štampe (štamparski elementi se nalaze ispod ili iznad nivoa štampanja) ovaj način izrade falsifikovane novčanice ne može da ispolji oštrinu, preciznost i reljefnost, kao ni pojedine detalje u boji, koji kao elementi postoje na originalnoj novčanici. Bez obzira na iznete nedostatke, ovaj način falsifikovanja je veoma opasan, jer bi određenim usavršavanjem ove tehnike, bilo moguće izraditi dosta uspješne falsifikate, koji bi se bez pregleda stručnog lica teško mogli uočiti.

Fotokopiranje originalnih novčanica se sve češće i uspješnije koristi za izradu falsifikovanih novčanica. Ovaj način može da bude dosta uspješan, naročito u današnje vrijeme kada se proizvode savremeni kolor kopir aparati. Međutim, za falsifikovanje novčanica, u nedostatku savremenih kolor kopir aparata, koriste se i aparati u crno-belom tehnici, pa potom na fotokopiranim novčanicama stručnjaci vrše bojenje pojedinih elemenata. Najnoviji kolor aparati za fotokopiranje laserskom tehnikom pružaju velike mogućnosti za uspješno falsifikovanje novčanica, pa treba očekivati da će se češće za to i koristiti.

Falsifikovanje papirnog novca je veoma teško. Falsifikatori moraju dobro poznavati fotografski, cinkografski, litografski i štamparski postupak. Međutim, ono što falsifikatori nikad ne mogu nabaviti to je sastav i kvalitet hartije. Hartija za štampanje novčanica izrađuje se pod strogom kontrolom i ne može se nabaviti u trgovini. Papir originalnih novčanica sadrži u sebi određene sigurnosne znakove kao što su:

Vodotisk - Vodotisk koji se nalazi na papiru gotovo svih originalnih novčanica često je kod falsifikata izostavljen. Falsifikatori ga imitiraju hemijskim nevidljivim mastilom, utiskuju vodotisk samo sa jedne strane itd.

Svileni končić - Ovi končići se kod originalnog papira nalaze na njegovoj površini. Falsifikatori radi njihovog imitiranja ucrtavaju na površini falsifikata crtice u odgovarajućoj boji.

Kružići - planšete - Kružići kod kanadskih dolara izrađeni su po nekom planu i u samom papiru. Falsifikatori ih imitiraju štampanjem ili ucrtavanjem zelenih kružića na licu i poledini falsifikata, pa je to lako uočljivo.

Sigurnosna metalna nit - Ova nit se najbolje uočava ako se novčanica digne prema manjem svetlosnom izvoru. Kako falsifikatori nisu u mogućnosti da nabave papir sa tom niti, oni ucrtavaju crnu vrpcu na licu a češće i na poledini falsifikata, tako da se ova imitirana nit vrlo slabo raspoznaje.

Boja papira - Neke emisije banke štampaju svoje novčanice na papiru u boji. Falsifikat takvih novčanica je uočljiv, jer falsifikatori za izradu falsifikata koriste običan trgovački bezbojni papir, pa ga onda boje, a lako je vidljivo da se ne radi o pravoj boji.

Fluorescentne materije - Papir novčanica kod većine zemalja u svijetu ne sadrži u sebi fluorescentne materije kao običan trgovački papir. Zbog toga falsifikati ispod ultravioletoih zraka daju svijetlo plavi sjaj, dok originalne novčanice uglavnom ne mijenjaju boju, tj. daju tamnoljubičasti sjaj.

Luminiscentni znakovi - Veliki broj zemalja ugradio je u svojim novčanicama razne znakove nevidljivim hemijskim mastilom. Ovi znaci su raznobojni i mogu se vidjeti tek pri osvetljavanju sa ultravioletnim zracima. Falsifikatori do sada nisu uspjeli da imitiraju te znakove (to su raznobojne crtice, vertikalne niti, brojevi i dr.)

Materije u boji koje reaguju na elektronske aparate - Mnoge zemlje prešle su na kontrolu svojih novčanica elektronskim aparatima čije je svojstvo da osim što prebrojavaju i odstranjuju istrošene i oštećene novčanice izdvajaju i falsifikate.

Elektronski aparati reaguju na hemijski sastav koji je ugrađen u serijskom broju novčanice, i ako tih materija nema, oni ih izbacuju.

Što se tiče samog crteža novčanice falsifikatori prilikom fotoreprodukcije često zanemare veličinu crteža zbog oštine, pa je crtež ili duži ili kraći od 1-3 mm od crteža na originalu. Ovo nije lako uočljivo bez poređenja sa pravom novčanicom.

Portret i glavni crtež novčanice zajedno sa giljošama najvažniji su dio novčanice. Falsifikatori teško uspevaju fotoreprodukcijom da daju jasne konture i izoštrene oblike i crte dijelova lika, pa su ti likovi obično zamrljani ili blijedi.

Sve novčanice štampaju se sa više klišea - osnova, zatim, raznobojnih crteža brojeva serije itd. Osnova novčanica je zaštitnog karaktera i ona se izrađuje od tankih crta, ornamenata, u diskretnim bojama. Falsifikatori obično izostavljaju dijelove te osnove. Kada se radi o mikro slovima nekog teksta ili pak giljoširanim motivima, onda je cjelokupan tekst obično nerazgovetan kod falsifikata. Tekst kod falsifikata je dosta dobro urađen. Ponekad samo boja slova nije intenzivna, već bledosiva. Senčenjem crteža na originalnoj novčanici postiže se potpuna verodostojnost crteža. Kod falsifikata umjesto osenčene površine nalazi se jednolično obojena površina.

Giljoše su tanke raznobojne niti koje su isprepletane i izrađene u štampi duginih boja i one ukrašavaju razne delove novčanice. Kod falsifikata novčanica te tanke isprepletane niti obiluju bezbrojnim prekidima što se najbolje može uočiti putem lupe.

Giljoše kod originalnih novčanica izgledaju kao sitne isprepletane niti, dok kod falsifikata izgledaju kao zamrljana i isprekidana paukova mreža.⁸

Svi apoeni novčanica imaju serijsko slovo i broj novčanice. Falsifikovane novčanice imaju mnogo nedostataka kod serija i brojeva kao što su:

- nejednak razmak između brojki;
- odudaranje brojki po visini;
- nejednaka debljina brojki i slova;
- drukčiji oblik brojke.

U nekim zemljama, kao što su SAD na svojim novčanicama štampaju u donjem desnom uglu kontrolno slovo. To kontrolno slovo štampano je posebnim klišeom, a u zavisnoj je vezi sa brojem novčanice. Ključ za pronalaženje tog kontrolnog slova otkriven je za sada samo za novčanice izdanja do 1950. godine. Poslednjih godina sve češće se pojavljuju razni papiri izrađeni u obliku novčanica kao što su:

- novčanice igračke;
- reklamni listići;
- pozorišni i filmski novac i plac-monedž - papirni žetoni kod hazardnih igara.

Svi ovi listići nisu izrađeni radi falsifikovanja, ali varalicama mogu da posluže za prevaru neobavještenih osoba.

---

⁸ Šaković, A., *Ekonomska kriminalistika – Metodika sprečavanja i israživanja ekonomskog kriminaliteta*, Magistrat, Sarajevo, 2002, str. 256.

Rasturanje falsifikovanog novca

Lažni novac obično se rastura u većim trgovinama gdje je veliki promet, u kafanama, trafikama, autobusima, na pijacama. Prilikom davanja novca rasturač nastoji da razgovorom skrene pažnju lica kome daje novac kako ovaj ne bi primjetio da se radi o falsifikatu.

Rasturanje se vrši i uveče kako bi greške na falsifikatu bile manje vidljive. Falsifikator namjerno gužva novac i mahom posećuje prodavnice i radnje gdje su starije žene, verujući da će ga lakše proturiti. Rasturači najčešće rade sami, ali rade i po dvoje, pa i po troje. Obično u džepu rasturač ima samo komad lažnog novca, a ostale sakrije u odjeći ili u obližnjoj ulici gdje namerava da ga proturi. Ako dođe do njegovog privođenja, rasturač će pokušati na bilo koji način, putem nekog trika da odbaci od sebe sve lažne novčanice. Rasturači izbegavaju banke, pošte i druge javne blagajne, da ne bi bili otkriveni.

Za našu zemlju i našu privredu veliku opasnost predstavlja i rasturanje falsifikata strane valute. Zabeleženi su slučajevi da su naši državljani korišćeni kao rasturači veoma uspjelog falsifikata, američkog dolara u apoenima od 50 i 100 dolara.

Postupak u slučaju pojave falsifikovanog novca

Da bi utvrdili da li je određena novčanica falsifikovana ili ne, najpre je potrebno, pri prirodnoj svetlosti utvrditi da li sumnjiva novčanica ima vodene znake koji postoje na odgovarajućoj autentičnoj novčanici. Ukoliko na sumnjivoj novčanici ne postoje ovi vodeni znaci, odna je nesumnjivo da je novčanica lačna. Ako pak sumnjiva novčanica poseduje vodene znake, onda je potrebno, najpre utvrditi da li su ovi vodeni znaci originalni, a zatim je potrebno izvršiti detaljno ispitivanje i upoređivanje ovih vodenih znakova sa vodemim znacima, odgovarajuće autentične novčanice, u pogledu njihovog oblika, veličine, rastojanja, kao u pogledu ostalih karakteristika. Nakon ispitivanje i upoređivanja vodenih znakova, nepohodno je izvršiti detaljno ispitivanje i upoređivanje crteža pomoću stereo-lube, odnosno stereo mikroskopa, i to kako u pogledu oblika, tako i u pogledu preciznosti linija, upoređujući ga sa crtežom odgovarajuće originalne novčanice. ⁹Radi ispitivanja novca u cilju utvrđivanja da li je on falsifikovan ili ne, vrši se naučno-tehničko ispitivanje i analiza sastava hartije, odnosno metala, boje, veličine, težine. Ovo ispitivanje se vrši u Zavodu za izradu novčanica ili u trezoru za strane valute Narodne banke Srbije.

Ukoliko se nakon ispitivanja utvrdi da se radi o falsifikatu, o njegovoj pojavi i karakteristikama, treba hitno obavestiti banke, pošte, menjačnice, trgovinske i druge radnje, bioskopske, pozorišne, autobuske blagajne, sa napomenom da, u slučaju da neko lice pokuša da proturi falsifikovan novac, odmah telefonom

⁹ Nicević, M., Ivanović, R., A., Privredni kriminalitet, Univerzitet u Novom Pazaru, Novi Pazar, 2013, str. 126-127.

obavijeste organe unutrašnjih poslova i da do njihovog dolaska zadrže lice i paze da ne bi uništilo ili odbacilo druge falsifikate, ako ih eventualno kod sebe ima.

Neophodno je da organi unutrašnjih poslova obave lični pretres i pretres stana lica kod koga je falsifikat pronađen. Prilikom pretresanja posebnu pažnju treba obratiti na pronalazak: falsifikata, materijala, litografskih ploča, mašina, fotografskih aparata za reprodukciju, cinkanih ploča, klišeja, crtaćeg pribora, probnih crteža, štamparskih boja, lupa, presa, kiseline, flašica sa hemikalijama, metalne prašine, zatim beležaka u kojima se nalaze adrese, brojevi telefona i drugi podaci. Isto tako treba tražiti i pravi novac koji je dobijen zamenom za falsifikate. Pored pretresa koji treba da otkrije korpora delikti, treba žrtva detaljno da opiše rasturača, treba joj ga predočiti radi prepoznavanja i to zajedno sa drugim sličnim licima.

Dalje, organi unutrašnjih poslova potrebno je da utvrde: kada su se pojavili falsifikati i gdje; ko je, na koji način, i gdje proturio lažan novac; u kom obimu je izvršen falsifikat; ko su izvršioc i - da li je to pojedinac ili grupa.

Nekad se do falsifikatora i njihove radionice može doći samo diskretnom opservacijom nad rasturačima lažnog novca i nad svim objektima pogodnim za rasturanje lažnog novca.

Postoji odeljenje i centralna evidencija ovakvih falsifikata. Ovo odeljenje raspolaže odgovarajućim operativnim evidencijama i podacima o lažnom novcu, falsifikatorima i rasturačima. Samo u saradnji sa njima može se obezbijediti veća efikasnost, pogotovu ako se radi o falsifikatu većih razmera. U saradnji sa njima može se saznati i da li se radi o falsifikatima koji imaju veze sa ranijim falsifikatima, da li su rasturači rekli istinu o broju falsifikata itd.

Rasprostranjenost falsifikata

Prilikom falsifikovanja novčanica falsifikatori biraju novčanice koje su im najunosnije za falsifikovanje. Pri izboru drže se sledećih kriterijuma:

- da je novčanica univerzalno sredstvo plaćanja;
- da je vrijednost novčanice što veća;
- da su to novčanice koje se ne mijenjaju često.

Prema broju novih tipova američkih falsifikata u svijetu najviše ima falsifikata američkih dolara. Ostatak od 15% čine falsifikati evropskih eura i švajcarskih franaka.

Ako se procenjuje priliv falsifikata poslednjih godina, kod nas je bio mnogo veći broj falsifikovanih evropskih eura, pa tek onda američkih dolara i ostalih valuta.

Suzbijanju ovih delikata, falsifikata novca posvećuje se posebna pažnja. To je i razumljivo, jer svaka savremena država želi da se zaštiti od napada koji mogu imati teške posljedice za privredu, koji mogu izazvati poremećaj na tržištu i stvoriti nepovjerenje u novac koji je u opticaju. Otuda su za falsifikate ove vrste propisane veoma stroge kazne i to kako u našem, tako i u stranim krivičnim zakonodavstvima.

Pojam veštačenja

Veštačenje (ekspertiza) je procesna radnja koja se preduzima po naredbi suda ili organa unufajšnjih poslova uz poštovanje uslova koje propisuje ZKP i kojom se angažuju posebni stručnjaci, tj. veštaci da u skladu sa pravilima svoje naučne oblasti, tehničkih znanja, veštine ili umjetničke orijentacije, ispituju objekte veštačenja koji su im predati i nakon toga daju svoj stručni nalaz i mišljenje.

Veštak (ekspert) je lice koje je angažovano da primjeni svoja posebna stručna znanja i iskustva iz određene oblasti nauke, tehnike, veštine ili umjetnosti radi utvrđivanja ili ocjene spornih činjenica u krivičnom postupku i na osnovu sprovedenog procesa ispitivanja izloži (podnese) svoj stručni nalaz i mišljenje.

S obzirom na to da je za ustanovljavanje i procjenu pojedinih značajnih činjenica u pretkrivičnom i krivičnom postupku (istraži i na glavnom pretresu) neophodno posedovanje posebnih stručnih znanja i iskustava sa kojima sud, tj. organ koji naređuje veštačenje ne raspolaže, neophodno je angažovanje stručnjaka, eksperata iz pojedinih oblasti.

Veštačenja u pretkrivičnom postupku imaju naglašen operativni karakter kada se preduzimaju radi ustanovljavanja činjenica kojima se mogu potvrditi osnovi sumnje da postoji krivično delo ili da je određeno lice njegov izvršilac. Ovim veštačenjima obezbeđuju se dokazne informacije i otvaraju uslovi za pokretanje krivičnog postupka protiv određenog lica. Na drugoj strani, veštačenja u pretkrivičnom postupku imaju i procesni značaj zato što se njihovim obavljanjem obezbeđuju od uništenja dokazne informacije koje imaju kratak vijek postojanja i koje se ne bi mogle sačuvati do otpočinanja krivičnog postupka.

Veštačenje novčanica

Veštačenje papirnih novčanica i metalnog novca vrši se u Zavodu za izradu novčanica Topčider. Međutim, ukoliko se radi o falsifikatu papirne novčanice, načinjenom slobodnom rukom ili precrtavanjem, može se primenom kriminalističko-tehničkih metoda dokazati falsifikat i eventualno izvršiti identifikacija samog izvršioca. Isto tako može se utvrditi i da li pojedini delovi, koji su otepljeni, čine celinu date novčanice, ili ne.

Krivična djela falsifikovanja zastupljena su u krivičnim zakonodavstvima svih zemalja. Najviše se falsifikuju novčanice. Krivična dela falsifikovanja novca spadaju u najteža krivična djela, jer ona mogu da izazovu teške posledice za privredu, pogotovu ako se radi o uspelim falsifikatima novca u većem obimu.

Radi otkrivanja falsifikata mora se analizirati: Kvalitet hartije, hemijski sastav boje i kvalitet štampe falsifikovanih novčanica¹⁰.

Zaključak

¹⁰ Lj. Čimburović, A.B. Ivanović, A.R. Ivanović, Kriminalistička tehnika, Beograd, 2011., str. 422.

S gledišta kriminalističkih veštačenja prilikom falsifikovanja novčanica, falsifikatori biraju one novčanice koje su najunosnije. U tom poslu uglavnom se služe sledećim kriterijumima: da je novčanica univerzalno sredstvo plaćanja, da je vrednost novčanice što veća i da su to novčanice koje se ne menjaju često. Što se tiče falsifikovanja naše valute, u kriminalističkoj praksi je zabeleženo više takvih slučajeva, pri čemu su falsifikati u našu zemlju uglavnom unošeni iz inostranstva. Falsifikovani novac se obično rastura na prodajnim mestima koja imaju veliki promet, nešto ređe u kupoprodajnim poslovima između pojedinaca, mada je bilo i pokušaja direktne zamene lažnog novca u menjačnicama.

Najveći nedostatak falsifikovanih novčanica izrađenih uz pomoć kolor kopir aparata je loš kvalitet hartije, budući da je teško, skoro nemoguće, nabaviti hartiju koja služi za izradu originalnih novčanica. Prisutna je i pojava da se sa originalnih novčanica hemijskim metodama uklanja crtež, pa se na toj originalnoj hartiji kolor kopir aparatom prenose na crtež i ostali elementi sa originalne novčanice većeg apoen.

Veštačenje novca ne spada, strogo uzevši, u kriminalistička veštačenja i njega vrše specijalizovane ustanove (npr. Zavod za izdavanje novčanica). Ono obuhvata veoma složena ispitivanja fizičkih osobina i hemijskog sastava materijala od koga je načinjen novac i tehniku njegove izrade. Ukoliko se, nakon ispitivanja, utvrdi da se radi o falsifikatu, o njegovoj pojavi i karakteristikama se obaveštavaju banke, pošte, menjačnice, trgovinske i druge radnje. Za bolje upoznavanje sa stranim sredstvima plaćanja i njihovim falsifikatima Narodna banka izdaje zbirku »Opis stranih novčanica, kovanog zlatnog novca i njihovih falsifikata. Budući da veštačenje novca predstavlja samo jednu od karika u lancu aktivnosti koje se preduzimaju u cilju otkrivanja i razbijanja organizovanih grupa koje se bave ovim vidom kriminalne delatnosti, sve one informacije dobijene u toku ekspertize koje imaju kriminalističku vrednost (npr. poreklo materijala od koga su izrađene lažne novčanice i sl.) moraju biti prosleđene organima unutrašnjih poslova.

LITERATURA:

1. Aleksić Ž., Škulić, M.: Kriminalistika, Beograd, 1998.
2. Aleksić Ž.: Kriminalistika, Beograd, 1996.
3. Čimburović Lj., Ivanović B. A., Ivanović R.A., Kriminalistička tehnika, Beograd, 2011.
4. Ivanović, R. A., Krivično-pravni i kriminalistički aspekt krivičnog dela falsifikovanja novca, Univerzitetska hronika vol 3, br. 3 – Naučni časopis Univerziteta u Travniku, Travnik, 2010.

5. Maksimović, R., Bošković, M., Todorić, U.: Metode fizike, hemije i fizičke hemije u kriminalistici, Policijska akademija, Beograd, 1998.
6. Maksimović, R., Todorić, U.: Kriminalistička tehnika, Policijska akademija, Beograd, 1995.
7. Maksimović, R.: Kriminalistika tehnika, Policijska akademija, Beograd, 2000.
8. Mirašević, Falsifikovanje US.A dalara, 13. maj, SSUP, Beograd, br. 1/84
9. Nicević, M., Ivanović, R., A., Privredni kriminalitet, Univerzitet u Novom Pazaru, Novi Pazar, 2013, str. 126-127.
10. Simonović, B.: Kriminalistika, Kragujevac, 2004.
11. Šaković, A., Ekonomska kriminalistika – Metodika sprečavanja i israživanja ekonomskog kriminaliteta, Magistrat, Sarajevo, 2002.
12. Ugljetić, R.: Osnovi kriminlističke hemije, DSNO-Uprava bezbednosti, Beograd, 1970.
13. Vodinelić, V.: Kriminalistika, Beograd, 1984.
14. Vodinelić, V.: Nova vrsta veštačenja-situaciona ekspertiza, Priručnik, broj 5/1985.

COUNTERFEIT MONEY (BE EXPLORED AND EXPERTISE)

Enver Medjedovic

Abstract

Counterfeit money is supporting the emergence of the original print money, it is considered that in the world there is always a small percentage of counterfeit money in circulation.

This paper presents the basic characteristics of money, ways of counterfeiting banknotes and coins, as well as methods of detecting and his expertise.

Keywords: Money, forgery, detection, expertise.